

KRÓNIKA

HÁLA ÉS KÖSZÖNET A CSENDES DONÉRT

A krónikásnak nem sok mondanivalója akad azzal kapcsolatban, hogy Mihail Solohovot Nobel-díjjal tüntették ki, meg kell elégednie azzal, hogy egyszerűen följegyzi ezt a tényt, amely a világ minden táján örömmel töltötte el a könyv szerelmeit.

Ezenfelül csak idézheti azt a levelet, amelyet egy bizonyos Kurt Loose Hannoverből intézett Solohovhoz.

A levél így hangzik:

„Éppen most tudtam meg a televízióból, hogy elnyerte az irodalmi Nobel-díjat. Szívből gratulálok! Regénye, a *Csendes Don*, a legkedvesebb könyvem. Első részét még 1929-ben, húszéves koromban, a második részt egy évvel később olvastam el. Ez a két könyv segített nekem és társaimnak, hogy átvészeljük a náciizmus éveit. A tiszta irodalom volt a támaszunk a nyers valóságban. És húsz esztendeig kellett várnunk, hogy elolvashassuk a *Csendes Don* harmadik és negyedik kötetét. Egy berlini barátom küldte el mind a kettőt 1949-ben, amikor a *Volk und Welt* kiadásában megjelent. Később Nyugat-Németországban is kiadták és rengetegen olvassák. Azt is el kell mondanom, hogy azok közé a kevesek közé tartozom, akik a náci uralom és a háború súlyos éveiben megtudták őrizni a *Csendes Don* példányait. Hálás vagyok önnek műveiért, és együtt örülök önnek a Nobel-díjnak.”

DE PROFUNDIS

A *Preuves* szeptemberi és októberi számaiban közli Eugéne Ionesco intim naplóját, egy hosszan tartó gondolatfolyamatot, egy életszakasz leírását, amely teli van halálfélelemmel. A haláltól való retteget nem elemi formájában ábrázolja Ionesco, intellektuális elemzése azonban rendkívül gondos és minden fejlődési következtetést multhatatlanul levon.

„Többféle ember van — állapítja meg Ionesco. — Vannak olyanok, akik önmaguknak teszik föl a kérdést, de nem kapnak rá választ és elkeserednek, mert nem tudják, honnan jöttek és hová mennek. Vannak olyan emberek is, akik semmit sem kérdeznek önmaguktól, egyszerűen csak élnek, jól élnek, talán éppen azért, mert birtokában vannak a válasznak anélkül, hogy tudnának róla. Vannak olyan emberek is, akik fölteszik a kérdést és meg is találják a választ. És végül olyanok is vannak, akik fölteszik a kérdést, de nem bírnak rá válaszolni. En ehhez az utolsó csoporthoz tartozom. Az én éveimben késő már válaszra várni. Mit is akarok tenni? Semmit sem értek már.”

A válaszkeresésben Ionesco — kételkedve bár — a tanokban keres megoldást.

„Igaz, hogy a freudi lélekelemzés nem ad döntést, erkölcsi döntést? A pszichoanalízis mindenesetre föl akarja szabadítani az egyént. Hát akkor mégiscsak hoz valamiféle döntést, mert mitől akar bennünket megszabadítani, ha nem a rossztól, a bilincsbe vert gonosztól? Amikor megpillantják a holttestet, Zen adeptusai nevetésben törnek ki: tehát tagadó választ adnak az élet, a halál, az isten kérdéseire. Döntést hozni, ítéletet mondani, nem más, mint egy bizonyos dolgot az értékelés fokozataiba illeszteni. És azt is jelenti, hogy ismerni kell legalább egy kritériumot. Zen elveti az istent és megnyilvánulásait, vagy legalábbis mindenesetre távol tartja magát megnyilvánulásaitól, talán éppen azért, hogy másutt meg nem nyilvánulásaiban találjon rá. Ítéletet mond a megnyilvánulásokról, s a meg nem nyilvánulások mellett foglal állást. Nevetni azt jelenti, hogy még mindig küzdünk a könnyek ellen, harcban állunk a zokogással, de azt is jelenti, hogy mégis bennünk van a sírás. És ha sikerül is legyőzni a zokogást, ha sírunk, szenvedélytől űzve tesszük. Akárcsak Freud, amikor hisz a bilincsekben, a rossz, a neurózis létezésében — már ítéletet mond. Mert csak az szabad, aki nem tud róla, hogy szabad, aki nem tud a szabadságról és a szabadság hiányáról sincsenek sejtelméi. Szabad az az ember, aki jön és rosszon túl van már, a szabadság és a fogság gondolatán is túl. Ha valaki azt kívánja, hogy ne legyenek kívánságai, talán még mindig vannak kívánságai, mert azt kívánni, hogy ne legyen kívánságunk, maga is kívánság. Szabad az az ember, aki bármi-képpen is, de él, aki el sem fogadja, de el sem veti az életet, akinek az élet meg a halál semmiben sem különbözik egymástól.”

„Nem gondolkozni egyet jelent az ürességgel. Igen ám, de az állatok is gondolkoznak, félnek, rettegnek a haláltól. Senki sem kerülheti el az éhséget, a szomjúságot. Mire való hát az alkotás?”

Mindjárt ezután lemondóan megjegyzi:

„Annak az állati váagnak, hogy megismerjem önmagam, hogy megismerjek, korábban kellett volna jelentkeznie. Ha előbb tört volna rám a kíváncsiság, talán el is jutottam volna valahová. Ahelyett, hogy irodalmat csináltam volna. Micsoda időtékozlás, micsoda pazarlás! Azt hittem, hogy időnagybirtokos vagyok. Most minden sürget, az utolsó pillanatok eléréstét érzem, és ez a kapkodás nem kedvez a kutatásnak; az irodalom is oka annak, hogy nem sikerült semmit sem megérte-

nem. Mintha irodalomcsinálás közben elhasználtam volna minden szimbólumot, s közben nem is értettem meg a jelképeket. Nem élő valami többé, amit nekem mondanak. A szavak megölték a képeket, elrejtették őket. A szavak civilizációja a tévutak civilizációja. A szavak csak zűrzavart teremtenek. A szavak nem azonosak a beszéddel. — Álarcok voltak a szavak vagy pedig lehullott, holt falevelek. Az élet és a halál fája itt áll már, csupaszon és feketén. Most már semmi sem álcázhatja el a legmélyebb, leggyógyíthatatlanabb kétségbeesést.”

AZ EMBERI LÉLEK ATLASZA

A geográfia szó a régi görögöknél a föld leírásának tudományát és a világ jelenségeinek spekulatív magyarázatát jelentette — állapítja meg egy furcsa könyvkiadó még furcsább könyvének előszavában. A kiadó — Klaus Wagenbach, egyébként Kafka műveinek kutatója és ismert magyarázója — nyugat-berlini kiadóvállalata elé kizárólag magas szintű irodalmi célokat tűzött. *Atlas* című könyve nem más, mint kísérlet, hogy olyan könyvet adjon ki Németországról, „amely nem a lakosság számából, hanem egy lakosból indul ki, amely a jelek magyarázatát a nevének nevezi, és amely nem a talaj magasságkülönbségeit, hanem az öntudat és a magatartás szintkülönbségeit jegyzi föl”.

Klaus Wagenbach 43 kelet- és nyugatnémet író szerzőtetett, hogy — versben vagy prózában — írják le azt a helységet, amely ilyen vagy olyan oknál fogva legközelebb áll szívükhöz. Az eredmény? A *Die Zeit* októberi száma szerint — egy egyenlőtlen művészi értékű, de mindenképpen szokatlan dokumentum Németországról, a német tájakról és a német emberekről. A könyv legjobb alkotásai — folytatja a lap — körünk romboló szellemét lehelik. Számúzetésről, menekülésről, emigrációról, hontalanságról, gyilkolásról, háborúról, rombolásról, bukásról, halálról és halottakról szólnak.

„Igazi német atlasz” — állapítja meg Marcel Reich-Ranicki, aki a *Die Zeit*-ben beszámolót írt a könyvről.

Siegfried Lenz, ismert elbeszélő egy gyermekkori élményéről ír a könyvben. Arról, hogy pajtása belefullad a jeges tóba. Peter Huchel *Exil* című versében ezt mondja:

Esténként eljönnek hozzám a barátaim

.....

És elbeszélgetnek a hallgatásommal.

Nelly Sachs versében így ír kedvenc helységéről:

*A sóhajok délköre metszi,
a könnyeké
és egy gyermek mosolya,
akit a lángok közé dobtak.*

Ilse Eichinger egy falusi számócaszedésre emlékezik. Érti a földieper illatát, amely „legyőzte egy sokkal hosszabb éjszaka szörnyűségeit is”. Anna Seghers szülővárosából, Mainzból egy

székesegyház képét őrzi magában, és „az utca járdájába épített lapos kő emlékét...” „Csak arra emlékszem — írja —, hogy egy asszony emlékezetére fektették le ezt a követ, akit az első világháborúban egy bomba ölt meg. Éppen tejet akart vinni gyermekének.” Günther Punert keletnémet költő a villamos ablakán keresztül egy megvilágított ablakot és embereket lát. „Sokan közülük eltűntek, elégették vagy agyonverték őket...” Günther Grass nyugatnémet költő versében ezt olvassuk:

*Bombaszilánkokkal játszadoztam
és a jóisten meg Hitler képmása között
nőttem nagyra.*

Hans Werner Richter nyugatnémet író szülővárosának keresztmetszetét adja, Stefan Hermlin keletnémet író Chemitzről, időközben idegenné vált szülővárosáról írja: „A könyvek óvtak attól a világtól, amelytől félttem, a jövőtől, amelyet ki-fürkészhettek látni.”

A könyv méltatója Wolfgang Koeppen és Peter Weiss írásait tartja a legjobbakká. Az utóbbi ezt írja: „Csak egy város van, egy helység, amelyről régóta tudtam, de csak nemrég láttam. Ez az a város, amely számomra elrendeltetett, de amely elől elmenekültem: az auschwitz haláltábor.”

ÚJ BRIT HÓDÍTÓ

Becket után még egy író indult el Angliából hódító útra a kontinensre, hogy a színjátszás eszközeivel lerombolja az emberi fenség fellegvárát. Az új író — Becket tanítványa és tisztelője — a harmincnégy éves Harold Pinter. Színdarabját — *Die Heimkehr* (Hazatérés) címmel — most játsszák a berlini Schlosspark-Theaterben.

— Tudod, nem is volt olyan rossz asszony a te anyád — mondja a színdarabban az apa a fiának —, de ahányszor csak megláttam undorító pófáját, mindannyiszor hányingert kaptam.

A színdarab tartalma alapján feltehető, hogy a többi párbeszéd sem kíméletesebb.

Arról van szó a darabban, hogy egy fiatal nyelvtanár Amerikából visszatér Angliába, London valamelyik északi negyedében egy elhagyott házban várt rája a család, amely a már említett apából és két fivérből áll. Egyikük bokszoló, a másik kerítő. És mivel a nyelvtanár magával hozta fiatal feleségét is, az egész himraj körülzsongja. Mindannyian nemének legősibb szolgálatát kívánják tőle, és nehogy haszontalanul éljen a házban, amelyre úgyszólván súlyosan nehezedik a nincstelenség réme, a kerítő-fivér mindjárt lakosztályt és vendégeket kínál föl neki. A színdarab nem tartozna az abszurd színművek közé, ha a javaslat bárki részéről is ellenvetésre találna. Mindannyian mellette vannak, a férj sem kivétel.

Harold Pinter — amint a *Spiegelből* megtudjuk — színészként kezdte pályafutását. Egy utazó együttesel járta Angliát, Shakespeare-drámákat adtak elő. Később, 1957-ben színdarabokat kezdett írni és — mivel elégedetlen volt rendezőivel — maga rendezte darabjait. Angliában — állapítja meg a *Guardian* —

a modern színdarabírás legnevezetesebbjei közé tartozik. A *Times* így ír róla: „Ha John Osborne írásra serkentette a fiatalokat, Pinter megmutatta nekik, hogyan kell írni.” „Pinter valóban megtalálta azt a stílust — írja a *Spiegel* —, amely Ionesco és Becket irreális színjátékait egybekapcsolja Angliia dühödt fiatalembereinek realista színjátékával. Pinter irreális színdarabokat játszat az angol nyomornegyedek szobakonyhás lakásaiban.”

„ZAVAROS SZÓFARAGÓ VAGYOK!”

Korunk egyik legfurcsább költője kétségtelenül Dylan Thomas. Hazánkban elsőként Isidora Sekulic irt róla. Most Constantine Fitz Gibbon könyvet adott ki Dylan Thomas életéről, és ez az írás igen alkalmas arra, hogy legendát szőjön a költő személye köré.

Úgy látszik, Dylan Thomas tudatában volt rendeltetésének. Tizennyolc éves korában ezt írta szülővárosának helyi lapjában: „Senki sem tagadhatja, hogy a legvonzóbb irodalmi egyéniségek éppen azok, akik köré hazugság és legendák szövődnek, azok a félig-meddig misztikus művészek, akiknek igazi karakterét a bizarrság fátyla borítja.” Később is, ugyancsak Llewelyn Prichardról írva annak „furcsa és rendetlen” életéről beszél, és megállapítja, hogy „költő volt, művész, csavargó, aki ott reszketett a halál peremén, egyik lábával a sírban, a másikkal a szegényházban”. Prichard egy éjszaka részegen halt meg. Írni próbált, de feldöntötte az asztalon álló petróleumlámpát. Lángra lobbant a sok papír és maga Prichard is szénné égett. Hasonlóképpen halt meg Dylan Thomas is 1953-ban New Yorkban. A nagy dollárhajzában, hogy közönsége elé állhasson, részegen injekciót adott magának a delirium tremens ellen.

A *The New York Times Book Review* októberi számának beszámolója szerint gyenge volt ahhoz, hogy elbíra a lángész terhét. Ingenyelő, hazug, tolvaj, részeges, pénzhamisító volt, de „annyira hitt a világban, hogy egyugyanazon verssort ötvenszer, sőt százszor is képes volt leírni és... olyan büszke volt a mesterségére, hogy bátran kimondta egy egyetemi hallgató naiv kérdésére: Igen, nem vagyok más, mint egy gyötördő, lelkiismeretes, zavaros szófaragó... Mindent fölhasználok, hogy verseim olyan irányba hassanak, ahogy szeretném: régi és új trükköket, ötleteket, gondolat-mankókat, paradoxonokat, összecsengő rimeket, páros rimeket.”

Amikor 1934-ben — húszéves korában — Londonba utazott, már kész költő volt, módszereit már kidolgozta, s később csak alkalmaznia kellett őket. És két év múlva, miután kiadta *Twentyfive Poems* (Huszonöt vers) című könyvét, már híres volt. Minden, ami később történt vele, nem volt más, mint haldoklás, amit nemcsak hogy elviselt, hanem elő is idézett.

KÜLDETÉS, TITOK

A sors bőkezű ajándékai és a sok megtiszteltetés mellett Francois Moriac az életnek abban az adományában is részesült, hogy nyolcvanadik születésnapját nemcsak jó egészségben és csorbítatlan munkakészségben ünnepelte, hanem méltóságteljes szerénység közepette is.

Ezt mutatja a Bordeaux-ban tiszteletére rendezett ünnepélyen elmondott beszéde, amelyben hitet tett Bordeaux és Guyenne iránt érzett odaadó szeretetéről, s amelyekhez úgyszólván minden regényének fabulája fűződik.

„A gyermekkor csecsebecségei — mondotta visszaemlékezéseiben — az öregember összeszoruló tenyerében gyöngyszemekké válnak. Ezeket a gyöngyszemeket próbáltam meg *La Vie de Jésus* (Jézus élete) és *Ce que je crois* (Amiben hiszek) című könyveimben meg más műveimben is átadni olvasóimnak. Megkísértem továbbadni őket, de azt hiszem, ott maradtak, ott rejtőznek minden regényem mélyén. Egyre úgy érzem, hogy a magamfajta író azért született a világra, hogy továbbadja a magában hordozott titkot. De... később, a világ folyása során, megfélekedezik róla, az élet megfosztja tőle, eltékozza a szenvedélyeket, amelyeket leír, mert leírni ugyanazt jelenti, mint átélni. Mindennek dacára a titok a legzavarosabb mesék felszínére emelkedik. — Talán egy író sem, aki méltó erre a névre, nem juthat el az örökkévalóságba, ha nem mondta el azt, amit küldetésc volt elmondani. Egy Claudel, egy Bernanos, egy Maritain teljes mértékben hű hivatásához. De én, én hű voltam-e? — Ezt a kérdést teszem föl önmagamnak, titkon, amikor egyedül vagyok. Ma azonban önök előtt kérdem meg önmagamat, noha tudom, hogy senki sem tudna választ adni, ha megkérdezném. De hogy kimutassam a hálámat, semmi okosabbat sem tehetek, mint teljes bizalmat mutassak mindenki iránt és itt, önök előtt ábrándozzak. Barátaim voltak, sokkal inkább, mint gondolnák. Egy napon, sok évvel ezelőtt, leírtam, hogy úgy szeretem Bordeaux-t, mint önmagamat és éppen úgy gyűlölöm, mint saját magamat. Ma már sokkal jobban megértem, mit akartam ezzel annak idején mondani. Mint fiatalember, magányomért vádoltam Bordeaux-t. Akkor úgy éreztem, hogy az élet megszűnt számomra. Távolról sem voltam tudatában mindannak, amit fölraktároztam magamban éppen Bordeaux-ban, mert hát elhagyatottnak, elveszettnek éreztem magamat. Amikor azután elhagytam, első irodalmi dádógásaim után értettem meg, hogy semmi mást nem tehetek az életben, mint hogy hasznosítsam azt a kiapadhatatlan tartalékot, ami fölhalmozódott bennem: Guyenne keserű mézét.”